

CZU: 94(478)“16”

[https://doi.org/10.59295/sum4\(184\)2024_02](https://doi.org/10.59295/sum4(184)2024_02)

ȚARA MOLDOVEI ÎN TIMPUL RĂSCOALEI LUI BOGDAN HMIELNICKI DE LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XVII-LEA

Galina COSTEȚCHI,*Universitatea de Stat din Moldova*

În secolul al XVII-lea situația internă a Uniunii Polono-Lituaniene cunoaște schimbări semnificative din cauza deteriorării statutului politicii interne de guvern și a războaielor, democrația nobililor a căzut treptat în anarhie, făcând încă o dată ca puternica Comunitate să fie vulnerabilă și la interferențele externe. Acest moment se definește cu termenul de criză politico-militară, moment de care ține și declanșarea răscoalei cazacilor zaporojeni. Și punctul de plecare este anul 1648, care după Iorga, a fost calificat ca unul bogat în evenimente. Aspect ce ne permite să dezvoltăm, în cele ce urmează, consecutivitatea cercetării, ce explică rolul și soarta Țării Moldovei în această conjunctură.

Cuvinte-cheie: *rzeczpospolita, Țara Moldovei, criză politico-militară, cazaci, Imperiul Otoman.*

THE COUNTRY OF MOLDAVIA DURING BOGDAN HMIELNICKI'S UPRISING IN THE MIDDLE OF THE 17TH CENTURY

In the 17th century, the internal situation of the Polish-Lithuanian Union experienced significant changes due to the deterioration of the status of internal government politics and wars, the democracy of the nobles gradually fell into anarchy, once again making the powerful Community vulnerable to external interference. This moment is defined by the term political-military crisis, to which also belongs the outbreak of the uprising of the Zaporizhzhya Cossacks. And the starting point is the year 1648, which according to Iorga was qualified as one rich in events. Aspect that allows us to reveal the consecutiveness of the research, which explains the role and fate of Moldova in this conjuncture.

Keywords: *rzeczpospolita, Moldova, political-military crisis, Cossacks, Ottoman Gate.*

Introducere

Pentru prima dată în istoriografia românească e realizat un studiu complex asupra unei perioade neglijate în literatura de specialitate. Perioadă când criza politico-militară din Rzeczpospolita va schimba raportul de forțe în Europa. Dar, și mai mult, această criză va rezulta cu un impact fără precedent asupra Țării Moldovei. Prin urmare, va fi reflectat pentru prima dată, subiectul propus de noi, din perioada respectivă (1648-1674).

Rareori s-a întâmplat ca într-un singur an să se producă schimbări mai multe și mai importante la toate hotarele țărilor noastre decât în 1648. În luna mai moare regele Vladislav al Poloniei; în luna august este asasinat sultanul Ibrahim [1, pag. CCXXI]; și în octombrie se stinge din viață principele Transilvaniei, Gheorghe Rakoczy I [2, pag. CCXXI]. În Rzeczpospolita, Uniunea statală polono-lituaniană, erau ignorați cei de rit ortodox, care aparțineau Coroanei Poloneze și care cu precădere locuiau în Ucraina, adică, erau lipsiți de drepturi politice. După Unirea cu Biserica Romei în 1596, prin care s-a proclamat trecerea ortodocșilor la catolicism și formarea confesiunii greco-catolice, o parte din ortodocși și-au păstrat credința refuzând această convertire. În anii 30-40 ai secolului al XVII-lea un rol important în consolidarea și afirmarea confesiunii ortodoxe din Polonia o va avea Petru Movilă, ajuns la un moment dat mitropolit al Kievului.

După seria războaielor pustiitoare din secolul al XVII-lea, Rzeczpospolita a pierdut din măreția sa de altă dată, iar o primă confruntare polonezii aveau să o ducă cu cazacii zaporojeni, care nu numai că au declanșat răscoală în 1648, dar au ajuns să stăpânească efectiv și o parte din teritoriile ucrainene. În acest context răscoala condusă de Bogdan Hmelnițki este considerată unul din momentele cruciale din istoria republicii nobiliare polono-lituaniane [3, pag.43]. După încheierea războiului de treizeci de ani în apusul Europei, iată că un nou conflict la talie europeană apare în răsăritul continentului, implicând și spațiul

românesc, în special Moldova și Transilvania. Rezumând numărul participanților, amploarea forțelor din conflict, extinderea spațiului implicat în războaie: de la Nipru la Marea Baltică, acest nou conflict nu este cu nimic mai prejos decât cel abia terminat în spațiul german cu Pacea din Westfalia.

Problema științifică importantă soluționată în domeniul respectiv rezidă în constatarea realității raporturilor politice și militare ale statului Polon cu cazacii răsculați; implicarea Imperiului Otoman; stabilirea rolului schimbărilor din cadrul relațiilor diplomatice polono-otomane, cu efecte determinante asupra situației domniilor din Țările Românești; ce rol au avut să îndeplinească în acest context domniile române.

Răscoala cazacilor zaporozieni din 1648 a fost motivată direct de schimbările din statul nobiliar. Și mai exact, din cauza anulării proiectului de război cu turcii, în urma respingerii acestuia în seim. Cazacii așteptau să fie reluate atacurile, care erau deja tradiționale, iar semnarea păcii dintre Polonia și Poartă îi lipsește de importante câștiguri și pradă din acțiunile pirateresti. Temei principală ce a ridicat căzăcimea la răscoală, care ar fi putut continua șirul multor revolte anterioare eșuate. Mă refer aici la ultimele răscoale produse cronologic în 1637 și 1638. Înfrângerea rebeliunii din 1637, condusă de Pawluk a provocat o nouă mișcare a căzacilor nemulțumiți, din cauza hotărârii de desființare a Secii Zaporozene și de transformare a lor în țărani dependenți [Ibidem, pag. 43]. Aceasta din urmă, va fi condusă de Jakub Ostranic și Dymitr Hunia, și în vara lui 1638 polonezii vor deține victoria finală asupra acestora [4, pag. 74-85].

Realmente declanșată, răscoala a fost provocată de un incident important produs mai devreme, masacrul cazacilor din 1637, cunoscut sub numele de „Masacrul de la Bazar”. În acest incident, cazacii care protestau împotriva politicii fiscale a polonezilor au fost uciși brutal. Aceasta a alimentat furia și resentimentele cazacilor împotriva stăpânirii poloneze.

Spre deosebire de cele precedente, răscoala din 1648 a dovedit un alt demers. În mare măsură, datorită celui care a stat în frunte, un fiu de nobil ucrainean, instruit la o instituție de învățământ ieziuită. După cum era obișnuit în rândul nobililor, de tânăr a intrat, alături de tatăl său, în serviciul Rzeczpospolitei, participând la luptele duse cu Imperiul Otoman. Era stabilit cu familia sa numeroasă pe moșia Subotiv, care va fi ocupată de către puternicul magnat Aleksander Koniecpolski. Deși a solicitat în repetate rânduri ajutorul regelui în rezolvarea problemei, Bogdan Hmelnițki nu a fost auzit. Astfel, această situație va deveni un serios motiv personal de rivalitate față de Polonia, în care va căuta sprigin între prieteni și subordonați cazaci. Și va fi susținut foarte mult, deoarece cazacii din Ucraina erau supuși la o serie de restricții și abuzuri din partea nobilimii și a autorităților poloneze. Aceste restricții includeau obligația de a presta muncă în slujba nobililor, impozite mari și discriminare socială.

Hmelnițchi a fost nemulțumit de opresiunea poloneză asupra ucrainenilor, tratamentul nedrept și suprimarea drepturilor cazacilor de către autoritățile poloneze. Revolta condusă de el a fost, în mare parte, o reacție la aceste nedreptăți și la dorința de a obține autonomie și libertate pentru cazaci. Hmelnițki era un lider carismatic și influent în rândul cazacilor. Prin urmare, va deveni conducătorul militar și politic în regiunea Zaporoziană din estul Ucrainei. A reușit să se alieze cu alte grupuri etnice și sociale nemulțumite de stăpânirea poloneză. Așadar, în ansamblu, răscoala cazacilor din 1648 a fost determinată de o combinație complexă a motivelor personale și sociale, care reflectau nemulțumirile și aspirațiile cazacilor din acea perioadă.

Alături de motivul personal al conducătorului răscoalei și cele enumerate mai sus, este corect să pomenim și despre abuzurile frecvente la adresa clerului ortodox, pretențiile din ce în ce mai mari cu privire la oferirea unor drepturi politice au dat și o dimensiune religioasă acestui conflict. Și în înaintarea victorioasă în lupta cu oștirile poloneze, la 25 decembrie 1648, Bogdan Hmelnițki va fi proclamat de către patriarhul Ierusalimului „principe al rutenilor” [5]. Pentru a învinge pe polonezi, Hmelnițki a încheiat o alianță cu hanul tătarilor, la 21 ianuarie 1648, acceptată hotărât de către acesta. Ba mai mult, Islam Ghirai urmărirea nu atât nimicirea Poloniei, cât obținerea unor profituri în urma operațiunilor militare, dar și oferea de posibilități mai mari expansiunii dominației otomane și tătare în răsăritul Europei.

Cazacii, împreună cu aliații lor, au capturat numeroase orașe și cetăți din Ucraina. Revolta a devenit un război deschis între cazaci și forțele polono-lituaniene. Alierea cazacilor cu tătarii face situația Rzeczpospolitei și mai vulnerabilă. La sfârșitul primăverii o bună parte a teritoriilor ucrainene erau deja sub

controlul rebelilor [6, pag. 34]. În disperare de cauză, Polonia a solicitat ajutor militar Franței, din 30 iunie 1648 [7, pag. 57]. Franța a făgăduit că ar putea sprigini cu 1000-1500 militari, motivând ajutorul modest prin faptul că în acea perioadă se afla în conflict cu spaniolii [Ibidem, pag. 61]. Dar în urma înfrângerii de la Zborov (august 1649), Ioan Cazimir a fost nevoit să țină seama de noile realități în legătură cu răscoala lui Hmelnițki, care și-a extins autoritatea asupra voievodatelor de Kiev, Bractav și Czernihov [8, pag. 26].

Sub conducerea lui Hmelnițki, cazacii au obținut mai multe victorii importante împotriva polonezilor în luptele de la Korsun, Pilavți, Kumei și altele. Victoria lor cea mai notabilă a fost bătălia de la Zboriv în 1649, care a dus la semnarea unui tratat între cazaci și polonezi. Acesta a avut ca rezultat o relativă autonomie pentru cazaci sub suzeranitatea coroanei poloneze. Dar acordul nu a fost de durată și tensiunile au continuat. Răscoala a marcat începutul luptei pentru independența ucraineană și a influențat evenimentele ulterioare din regiune.

În Estul și Sud-Estul Europei situația s-a schimbat dramatic odata cu începutul răscoalei lui Bogdan Hmielnițki și a afectat direct poziția Principatelor Dunărene [9, pag. 234]. Relațiile politice din această perioadă dintre Imperiul Otoman și Rzeczpospolita au monopolizat teritoriul Țării Moldovei, transformându-l într-un spațiu al confruntărilor militare și politice. De aceea, Țara Moldovei va fi inclusă în sistemul relațiilor complexe ale Imperiului Otoman și Rzeczpospolitei [10, pag. 265]. Domnii români vor promova o politică de echilibru, cu atenție sporită față de acțiunile statelor creștine. Aceasta se datorează intenției de dominație ascunsă după sloganul eliberării de sub dominația otomană. Ce presupune în realitate anexarea teritoriilor locuite de creștini și nicidecum susținerea independenței acestora. Și cunoaștem cu certitudine, printre asemenea teritorii se număra și Țara Moldovei. Ceea ce firește că elitelor politice de la noi nu le convenea. Era însă o situație inedită. Nu era vorba de o confruntare polono-otomană, ci de una din interiorul Rzeczpospolitei care afecta direct țara noastră. După Andreescu, în „proiectul venețian” de război antiotoman, în cazul realizării acestei inițiative, le revenea un rol semnificativ zaporojenilor [11, pag. 189-224]. Se cunoaște că, spre deosebire de omologii săi intracarpatici, Vasile-Vodă a fost cel mai mult inspirat de „proiectul venețian” susținut cu mult zel de regele polon Vladislav al IV-lea Vasa, și că cei trei vasali nord-dunăreni erau inspirați de ideea alinierii lor la Polonia [12, pag. 333].

Datorită poziției geostrategice a Moldovei din sud-estul european, la granița celor două mari puteri, domnilor moldoveni li s-a cerut, în mai multe rânduri, să medieze conflictul între polonezi și otomani, în general între creștini și otomani [13], mai ales în chestiunea incursiunilor cazacilor și ale tătarilor. Întrucât în această perioadă rivalitatea polono-turco-tătară era acerbă, transferul stării conflictuale din tabăra militară în cea diplomatică nu a dat multe șanse păcii. Atunci când aceasta a fost semnată de cele două mari puteri, nu a fost de durată, iar domnii Țării Moldovei, ca mediatori, întotdeauna au avut de suportat suspiciunile unuia sau altuia dintre semnatori, ceea ce a dus la o instabilitate politică din cauza deselor schimbări de domnie [14, pag. 264].

Acest fragment de timp l-a găsit în scaunul Țării Moldovei pe Vasile Lupu. Domnia lui în Țara Moldovei a devenit una dintre cele mai strălucite, dacă nu chiar cea mai strălucită din secolul al XVII-lea. Vasile Lupu a fost copil de casă a lui Radu Mihnea, crescut și educat de acesta. În Moldova fusese adus tot de acesta, urcând rapid treptele boierești, devenind ginerele lui Coste Bâcioc. A devenit unul dintre conducătorii partidei grecești, iar când aceasta și-a pierdut ultimul pretendent la tron în persoana lui Alexandru Coconul, fiul lui Radu Mihnea, decedat între timp, Vasile Lupu a devenit el însuși candidat la domnie din partea acesteia. Domnia lui în Țara Moldovei a fost cea mai strălucită din secolul al XVII-lea [15, pag. 262].

Este de la sine înțeles că situația în care s-a pomenit Vasile Lupu în 1648 era una critică. O domnie care se încununase cu atâția realizări intra acum într-o degingoladă, care se va materializa în câțiva ani. După 1648 politica externă a lui Vasile Lupu a fost cumva influențată de acțiunile lui Hmelnițchi. Inițial, după cum era și firesc, Vasile Lupu a ocupat o poziție propolonă, demonstrată atât de incidentul de la Brătuleni, din toamna anului 1648, cât și întreaga politică promovată de el până la dramaticile evenimente din anii următori [16, pag. 331-356].

Relațiile cu estul au fost impuse de situația, când Hmelnițki prins între Polonia și Crimeea, Rusia și Poartă, găsea favorabilă o alianță cu Vasile Lupu. Și nu fără temei. Evoluțiile politice din răsăritul Europei au fost distorsionate odată cu ridicarea cazacilor împotriva Poloniei [17, pag. 49]. Alianța cazacilor cu tătarii din

Crimeea, în condițiile în care Poarta era imobilizată, în timpul războiului cu Veneția și de tulburările interne care au însoțit asasinarea sultanului Ibrahim și numirea fiului său minor Mehmed IV, la 8 august 1648, a format în realitate o nouă grupare de forțe, periculoasă pentru stabilitatea politică din spațiul carpato-danubian.

Pentru susținerea acestei idei, să ne amintim că, moartea regelui polon Vladislav IV, la 20 mai 1648, a dus la actualizarea proiectului susținerii candidaturii principei transilvănene Gheorghe Rakoczy I, proiect inițiat de calvinul Janusz Radziwill, ginerele lui Vasile Lupu [18], la care aderase și domnul Moldovei. Hmelnițchi trebuia și el să adere la acest proiect, care a reprezentat un semnal nu doar pentru competiția de ocupare a tronului, dar și a întregului teritoriu al comunității. Aceasta va deruta și pe domnul Moldovei, care proiectase o alianță matrimonială cu Rakoczy I, pretendent al Coroanei Poloniei [19, pag. 427], ce avea să-i asigure apropierea de Polonia [20, pag. 3]. Însă și moartea lui Gheorghe Rakoczy I (11 octombrie 1648), și alegerea în tronul polon a lui Jan Cazimir, va schimba sensibil situația de mai departe. De remarcat, Moldova rămâne fără aliat înaintea pretențiilor hatmanului cazacilor. Pe de altă parte, tânărul Rakoczy, urmașul la tronul Transilvaniei, intenționa ca, cu ajutorul cazacilor, să atingă scopul lăsat moștenire de părintele său. În astfel de conjunctură, Vasile Vodă va adopta o politică favorabilă noului rege al Poloniei, în conflictul acestuia cu coaliția tătaro-cazacă [21, pag. 427].

Înțelegerea dintre Hmelnițki și tătari, din primăvara lui 1648, permite forțelor combinate tătaro-căzăcești să invadeze Ucraina polonă și învingând armata poloneză, capturează prizonieri, printre care șefii ai armatei coroanei marele hatman Mikolaj Potocki și hatmanul de câmp Marcin Kalinowski [22, pag. 1-21]. După care Polonia trimite Porții un protest în care condamnă implicarea tătarilor în conflict. Datorită preocupărilor interne, marele vizir adresează domnitorului Moldovei, Vasile Lupu, o cerere prin care îi ordonă acestuia medierea conflictului între Polonia și Crimeea, având și scopul de a preveni o posibilă coaliție a Poloniei cu alte state [23, pag. 234]. Deoarece acțiunea tătară nu a fost autorizată de Poartă, sultanul a cerut ca prizonierii să fie trimiși la Istanbul pentru eliberarea lor ulterioară, la care Islam III Giray (1644-1654) a refuzat în mod deschis, motivând că ambii erau prizonieri privați ai nobililor tătari (mârze) participanți la campanie, și care aveau planurile lor pentru răscumpărarea acestora [24, pag. 1-21].

Având în vedere pretențiile lui Rakoczy I, principele Transilvaniei, la tronul polonez, Vasile Lupu a decis să profite de situație, sperând să-și satisfacă ambițiile prin rudenie sa cu viitorul rege al Poloniei. În timpul negocierilor cu ambasadorul Transilvaniei J.Kemeni în 1648, domnitorul a propus să revină asupra chestiunii căsătoriei fiicei sale Ruxandra cu fiul principei Transilvaniei. Așa cum în disputa tronului polonez Franța și Suedia susțineau candidatura lui J. Cazimir, Rakoczy și Lupu au mizat pe Crimeea și cazaci. Hatmanul Hmelnițki, la rândul său, a susținut candidatura lui Rakoczy I, din interese convenabile cazacilor, organizând în toamna anului 1648, un nou atac militar în Polonia. Însă moartea principei transilvănene, la 11 noiembrie 1648, a bulversat planurile ardeleano-moldave în ceea ce privește succesiunea coroanei poloneze [25, pag.197].

Situația devine mai dificilă pentru Vasile Lupu, atunci când urmașul tronului transilvănian preluând și dorința de a obține coroana poloneză, găsește favorabilă cooperarea cu hatmanul cazacilor răsculați, pentru a-i face inofensivi pe ceilalți candidați la tronul Poloniei [26, pag. 151]. În cadrul acestor relații, Bogdan Hmelnițki, fiind convins de poziția dubioasă a domnului Moldovei, consideră necesară atragerea lui într-o alianță pentru atingerea scopurilor luptei împotriva Poloniei [27, pag. 155]. Și mai mult, la situația creată se adună și ridicarea pe tron a lui Mehmed al IV-lea, un copil în vârstă de 7 ani, după uciderea sultanului Ibrahim I în august 1648, ceea ce determină o slăbire în orientarea politicii externe a Porții. Așadar, domnul moldovean rămâne singur în fața jocului de interese de dincolo de Nistru [28, pag. 53].

Totalitatea împrejurărilor orientează pe Vasile Vodă tot mai hotărât spre Polonia. În această ordine de idei o primă acțiune de sinestătătoare a lui Vasile Lupu, care a costat scump Moldova [29, pag. 7], a fost atacul de la Brătuleni împotriva tătarilor, ce se întorceau din Polonia [30, pag. 234]. Vasile Vodă a ordonat detașamentelor sale să izgonească tătarii, aceștea lăsând prada și prizonierii au fost nevoiți să fugă [Ibidem, pag. 234]. Această acțiune reprezintă o dovadă a politicii favorabilă noului rege al Poloniei, în conflictul acestuia cu tabăra tătaro-cazacilor. Dar Moldova lui Vasile Lupu rămâne poziționată la răscrucea intereselor vecinilor, unde se confrunta noul rege al Poloniei, Jan Cazimir, cu un nou principe al Ardealului, Gheorghe

Rakoczy al II. La care, în detrimentul lui Vasile-Vodă, se suprapune și inamicia tatarilor (înfuriați de eșecul de la Brătuleni), și implicit a cazacilor (ca răspuns la respingerea alianței matrimoniale, oferta făcută de Hmilnițki lui Lupu) [31, pag. 55]. Relația dintre domnul Moldovei și principele Transilvaniei era una bună și planul de căsătorie cu Ruxandra, care, după uciderea de către turci a lui Grilo tatăl, revenise în Moldova prin august 1649, rămânea actual. Însă și în cazul respingerii ofertei principelui, cu conținut similar ca și al hatmanului, Lupu intră în legătură cu nobilimea polonă din rândurile cărora urmărea să-și găsească un ginere ce să-i corespundă scopurilor sale politice [32, pag. 155].

Pentru moment, se credea că toate aceste combinații dibace se vor spulbera printr-o mazilire a domnilor români. Atât Matei Basarab, cât și Vasile Lupu, prin urmare, au fost chemați la Poartă, și se știa bine ce înseamnă o astfel de invitație. Domnul Muntean a refuzat deschis, asigurându-și situația cu o nouă alianță cu principele Transilvaniei, la 18 februarie 1650 [33, pag. CCXXXI]. Un act arată negocierile dintre principele ardelean și cei doi domni români, dar și cazaci, dovadă de cooperare împotriva Porții și a orientării către Transilvania [34, pag. 339]. Spre ameliorarea tuturor acutizărilor apărute între domni și Poartă, de obicei era validă răscumpărarea. Așa și de data aceasta, la începutul lunii martie 1650, Moldova va plăti 40.000 de taleri, ca și Țara Românească, pentru a spulbera neliniștea Porții, după cum aflăm dintr-un raport olandez (8 martie 1650) [35, pag. CCXXXI].

În condițiile create, foarte favorabile hatmanului - datorită păcii cu Polonia și alianței cu Transilvania, asigurat de consimțământul Porții în alierea cu tătarii [36, pag. 5], și susținut la Constantinopol în intenția de al controla pe domnul Moldovei și pentru a-l împiedica de a trece de partea Coroanei Polone, Bogdan Hmelnițchi propune lui Vasile Lupu o alianță matrimonială: cere mâna Ruxandrei, fiica voevodului, pentru fiul său Timuș Hmelnițchi. Refuzul lui Vasile Lupu se consideră un motiv al campaniei tătarocăzacești din 1650 asupra Moldovei. Deși, mai există păreri despre intențiile politice ale lui Hmelnițki, Ion Nestor susține că au prevalat motivele personale [37, pag. 143]. Și Nicolae Iorga confirmă această poziție, face trimitere la dreptul de moștenire al scaunului domnesc [38, pag. 32]. În așa fel, Ștefăniță urma să succedă la tron, iar prin Ruxandra, Timuș nu ar fi putut ajunge domn al Moldovei, doar Poarta, în cele din urmă, era factorul de decizie. Aici să amintim că, Vasile-vodă se arăta a fi mai mult polonofil decât turcofil, vis a vis de poziția sa de la începutul domniei [39, pag. 347], ceea ce înclina situația împotriva domnului.

În timpul când nu doar familia sa, dar și țara erau în primejdie, domnul Moldovei așteaptă susținerea poloneză. Vasile Lupu mai încerca să-și caute în rândurile nobilimei polone un ginere potrivit scopurilor sale politice, se gândea la contele Potocki sau principile Wiśnowiecki, încă o dovadă a orientării sale polone. Însă, deoarece Bogdan Hmelnițki a primit refuzul drept insultă și ca o piedică în lupta sa împotriva Poloniei, spulberă toate intențiile domnului Țării Moldovei. Moldova a fost declarat teritoriu dușman, care a fost la propriu trecut prin foc și sabie de către tătari și cazaci în toamna anului 1650.

Se mai cunoaște și alt detaliu, care aduce lumină asupra desfășurării evenimentelor din acel an 1650. Tratatul lui Hmelnițki cu turcii vizau supunerea cazacilor față de Poartă în schimbul unei singure condiții: înlăturării domnului Moldovei, din cauza legăturilor acestuia cu Polonia și cu alți vecini contra Imperiului Otoman. Iată de aici și se declanșează nenorocirea abătută asupra Moldovei în toamna anului 1650. Tătarii ajunși la Nistru se împărțiră în două părți: o parte porni spre Soroca, de unde se deschidea drumul Sucevei, iar cealaltă – în părțile vecine Iașului până jos în valea Prutului [40, pag. CCXXXI]. Din descrierile lui Iorga aflăm, că niciodată tătarii nu luase măsuri mai temeinice și mai întinse pentru jefuirea Moldovei, după ce distruse cele două capitale, urma întreaga țară până la munți, Pocuția și Dunăre. Și mai urma valul pustiitor al cazacilor, care erau înțeleși cu tătarii. În realitate se urmărea și un scop ascuns prin aceste incursiuni, nu numai pedepsirea domnului, ci și zădărnicierea planurilor polonezilor cu organizarea lagărului de la Camenița, planuri îndreptate împotriva otomanilor, în care erau implicați și domni Țărilor Românești [Ibidem, pag. CCXXXI].

Cauza năvălirii cazacilor în Moldova la 1650, în alianță cu tătarii, se explică și prin faptul că Vasile Lupu răscumpărase de la tătari mai mulți prizonieri poloni de vază, ceea ce supără pe cazaci, iar pe tătari voivodul îi indispușe prin faptul că ajutase pe câțiva prizonieri litvani să fugă din prizonieratul tătăresc încă în 1648. În timpul campaniei de jefuire a Moldovei, orașul Iași a fost puternic pustiit și a rămas acoperit

cu cadavre omenești. Xenopol, citând pe Costin, spune că la 1650, Ghica mare vornic este trimis în solie la tătari, după cumplita jefuire a Moldovei de către acești prădalnici călăreți ai stepelor [41, pag. 339]. A determinat invazia nu numai aceasta, orientarea lui Vasile Vodă spre Polonia l-a motivat pe Hmelnițki să stabilească drept scop prioritar scoaterea acestuia de sub influența polonă și transformarea lui în aliatul său, în aceleși timp asigurându-și flancurile de sud-vest ale forțelor de eliberare ucrainene. Prin urmare, hatmanul a decis să profite și de pregătirile militare anti-ruse ale Hanului Crimeei, întreprinzând o campanie împreună cu tătarii împotriva Moldovei. Aici vedem momentul în care hanul nu a putut ierta înfrângerea de la Brătuleni [42, pag. 235].

Cercetătorul român Tahsin Gemil consideră că atacul cazaco-tătar din septembrie 1650 a fost inițiat de hatman în cooperare cu principele transilvănean Gheorghe Rakoczi II, cu scopul de a-l obliga pe Lupu să se reorienteze în relațiile sale externe. Pentru hanul Crimeei această incursiune a fost și un mijloc de satisfacere a trupelor tătare de pradă. Cât privește Poarta, potrivit părerii lui Gemil, ea a permis o acțiune represivă împotriva Moldovei, ca o confirmare a dreptului său exclusiv față de principat, deși nu a fost dată nici o instrucțiune în acest sens, despre care, de fapt, nu se cunoaște dacă a fost sau nu. Hmelnițki s-a folosit de dificultățile din Imperiul Otoman și de atitudinea neprietenoasă față de Vasile Lupu [43, pag. 138].

La începutul toamnei 1650, când Moldova a fost supusă atacului devastator, Vasile Vodă a apelat după ajutor la Poartă, care s-a mărginit doar cu sfat pentru domnitor, de a plăti hanului despăgubiri. În timpul incursiunii curtea și domnul se refugiază, iar doamna se adăposti în cetatea Neamț. Hmelnițki avea încheiate acorduri de alianță și asistență reciprocă cu domnul muntean Matei Basarab și principele ardelean Gheorghe Rakoczi II, ceea ce-i limitase orice manevră de protecție. Țara fu străbătută în toate direcțiile de nogaii bugeacului și de tătarii Crimeei. Țara Moldovei plăti 130000 de taleri pentru retragerea năvălitorilor, însă nu doar atât, pe lângă prada acaparată, au fost luați în robia tătarească un număr mare de oameni. Și hatmanul Hmelnițki, care la 16 septembrie și el era la Prut [44, pag. 538], primi câteva mii de taleri dar mai ales își atinge scopul de mai devreme [45, pag. CCXXXI]. Prin urmare, după pătrunderea în octombrie 1650, în urma tătarilor, a detașamentelor de cazaci pe teritoriul Moldovei, Vasile Lupu, fără alternative, printr-o scrisoare de mână pecetluită, acceptă propunerea privind căsătoria fiicei sale Ruxandra și a lui Timuș [46, pag. 236]. Situație tragică, după care Vasile Vodă se văzu nevoit să accepte toate condițiile hatmanului cazacilor [47, pag. 159].

Avem numeroase cazuri când Vasile Lupu a intervenit diplomatic pentru soluționarea unor chestiuni delicate în relațiile polono-otomane, ca exemplu servește scrisoarea trimisă lui Potocki la 1 august 1651, prin care informează despre situația la Poartă, care la moment era în război cu Veneția și despre eliberarea din prizoneratul tătarilor a lui Hmelnițki [48, pag. 591]. Drept obligație era ca domnitorii, prin soli să aducă la cunoștință sultanului despre pregătirile militare de la hotare, ale ungarilor sau polonilor și chiar ale habsburgilor [49, pag. 21].

După incursiunea cazacilor și tătarilor Vasile Lupu a acceptat căsătoria și alianța politică. Pentru care polonezii au început să-l privească cu suspiciune [50, pag. 155]. Lipsit de spriginul Poloniei, a voievozilor români și a Porții, cedează în fața lui Bogdan Hmelnițchi, este nevoit să căsătorească fiica cea mai mică cu fiul acestuia [51, pag. 27], la începutul lunii septembrie 1652 are loc la Iași nunta Ruxandrei cu Timuș Hmelnițki [52, pag. 161]. Eveniment reflectat mult în actele diplomatice ale timpului [53, pag. 28]. Deci, în pofida tuturor încercărilor, până la urmă nu a putut schimba lucrurile, și Iorga descrie cu lux de amănunte această atât de nedorită nuntă. Acest eveniment a însemnat și schimbarea raporturilor polono-moldovenești „dar nici rușinea acestor purtări, nici suferințele domniței înstrăinate erau pentru Vasile urmările cele mai rele ale înfrângerii lui Kalinowski și înrudirii ce trebuise să primească. Odată cu săvârșirea acestei nunți, atâta timp zăbovite, Vasile-și pierdu toate prietenii, văzu toate legăturile lui rupte” [54, pag. CCXXXV]. După care, se poate spune sigur despre zdruncinarea poziției lui Vasile Vodă în relațiile cu vecinii, inclusiv a menținerii lui în scaunul țării [55, pag. 237]. Dar și după cum menționa Nestor I., această încuscrire aduse Țării Moldovei mult folos, prin faptul că invaziile cazacilor deveniră tot mai rare [56, pag. 137]. Însă, la o privire mai atentă, realitatea era de altă natură, alianța cu un rebel nu putea aduce folos nici țării și nici domnului [57, pag. 185], după cum s-a dovedit ulterior.

Polonia îl avea pe Vasile Lupu drept mediator, delegând sarcini de mediere a situației: dintre aceștea și

cazaci. Dar încercările au eșuat și proaspătul ginere, cazacul Timuș, cu dispreț refuza orice negociere. A mai încercat domnul Moldovei să discute cu notarul acestuia, cu Wychowski, prin care adesea comunica cu Timuș, de la care a aflat planurile cazacilor: „*părăsirea teritoriilor întinse dintre Nipru și Nistru și întărirea vechii păci de la Zborov.*” [Ibidem, pag. CCXLI]. Însă această informație, despre intențiile cazacilor, dezvăluită polonezilor de Vasile Vodă, la care mai completa de la sine că ei nu sunt stăpâniți de pace și că trebuie supravegheați continuu, era primită cu dubii, considerând că este predispus să țină partea ginerelui său. Și se mai spunea că chiar vrea să-l facă pe Timuș domn la Târgoviște [Ibidem].

Alianța dintre domnul Moldovei și hatmanul cazacilor nu a fost agreată practic de nimeni. Gheorghe Rakoczi II și Matei Basarab considerau periculoasă această unire și acționează în vederea susținerii partidului de opoziție moldovenesc de sub conducerea logofătului Gheorghe Ștefan pentru răsturnarea lui Vasile Lupu [58, pag. 237]. Alianța matrimonială moldo-cazacă îl determina pe Rakoczy II să se îndepărteze de cazaci, care deja nu mai putea să-i folosească la nimic. Era și firesc că acel Hmelnițki, prin care, principele plănuia să obțină coroana poloneză, acum pomenit în starea de învingător al polonezilor, rudă al lui Vasile Vodă, cumnat, fără acceptare, al lui Radziwill, dispunea și de bogățiile Moldovei, n-ar mai fi stat la ordinele lui Rakoczy, ci sigur pe situația sa, ar urmări să realizeze scopurile sale [59, pag. CCXLI]. Dacă în 1652 tătarii se despart de Hmelnițki, trecând în tabăra regelui Ioan Cazimir, atunci în noiembrie 1652 hatmanul solicită protecția țarului rus Alexei Mihailovici, prefigurându-se implicarea în conflict a Rusiei.

Situația externă s-a dovedit complexă și dificilă pentru Moldova, prinsă în rivalitățile polono-cazaco-tătaro-transilvănene, fără a beneficia acum de ajutorul Porții, puțin dispusă să se amestece în conflictele generate de „*potopul*” oștirilor străine în Polonia. Plasarea geopolitică a Moldovei făcea însă, incontestabil, implicarea în această conjunctură. Vasile Lupu, socrul marelui duce al Lituaniei și al hatmanului Ucrainei, era fără îndoială persoana cea mai indicată să medieze pacea dintre cazaci și poloni. Singura soluție care i-ar fi permis să cărmuiască liniștit în situația în care se pomenește legat de un neam de prădători, părăsit de prietenii de odinioară era împăcarea dintre cazaci și polonezi [Ibidem]. Așa se adresa ginerelui său lituanian să se pronunțe asupra problemei date, care îl sfătui, de la începutul anului 1653, să grăbească aplanarea conflictului, deoarece continuarea lui însemna prăbușirea ambelor țări, Polonia și Ucraina [60, pag. 93].

Evenimentele vor culmina cu un război abătut asupra Moldovei la 1653, care va schimba foarte multe legături în această parte a Europei, va spulbera domnia lui Vasile Vodă. În timpul căruia, domnitorul avea să fie izgonit de un complot organizat de Gheorghe Ștefan, iar reîntoarcerea sa fu trecătoare [61, pag. 174]. La acest timp în Moldova se declanșează o puternică criză politică, tocmai când Vasile Lupu își va pierde tronul în condițiile unei conjuncturi pusă la cale de boierimea autohtonă ajutată de trupe ale voievozilor Țării Românești și Transilvaniei, prezentată în acte la Hurmuzaki [62, pag. 43]. Atunci când pe plan extern avea asigurată domnia, confirmată de sultan plus alianțele matrimoniale cu Radziwill și Hmelnițki, ce oferea o încredere față de vecinii săi și mai mult, convingerea de realizare a planului uniunii dinastice în țările române, în interiorul țării lucrurile arătau diferit. Țara era cuprinsă de o nemulțămire generală. Nu numai țărănimea supusă dărilor apăsătoare și privațiunilor economice, dar și o mulțime de boieri, printre care și marele logofăt Gheorghe Ștefan, în contextul climatului politic intern creat s-au organizat pentru înlăturarea lui Vasile Lupu din scaunul țării. Chiar oștile sale s-au ridicat împotriva, unindu-se cu boierii [63, pag. 171].

Răsturnarea lui Vasile Lupu destrămă și planul de mediere dintre poloni și cazaci. Hatmanul Hmelnițki convoacă adunarea cazacilor unde sau prezentat păreri diferite pentru stabilirea noii orientări politice printre care: menținerea vechilor legături cu Polonia; solicitarea recunoașterii suzeranității otomane, în condițiile țărilor române și Crimeei; iar majoritatea, în frunte cu Bogdan Hmelnițki, erau pentru înțelegerea cu Rusia. Ca urmare, o delegație de cazaci în 1653, la Moscova, s-au închinat țarului Alexei [64, pag. 95]. Iar în martie 1654, la Pereyaslav, au semnat actul de supunere, prin care se stabileau raporturile dintre Ucraina și Rusia, raporturi firești dintre suveran și vasali. Unele aspecte rămase în afara înțelegerii ulterior au provocat conflicte între țar și hatman. Și foarte curând însăși Hmelnițki se va convinge că s-a grăbit cu recunoașterea supremației rusești asupra Ucrainei.

Ca rezultat al tratatului de la Pereyaslav, situația geopolitică a zonei a fost modificată, datorită ivirii

unui nou copetitor, Țarul Moscovit. Ceea ce intensifică starea de nesiguranță în zonă. Intrarea în conflict împotriva Poloniei a suedezilor la 1654 și apoi a principeului Transilvaniei la 1656, tensionează și mai mult relațiile dintre beligeranți. De altfel, și pentru Hmelnișki situația era dificilă, care tot mai mult este decepționat de acțiunile Rusiei. În astfel de context a relațiilor încordate cu toți vecinii, hatmanul a murit la 27 iulie 1657, în urma unei hemoragii cerebrale.

Perioada ce va urma după moartea lui Bogdan Hmelnițchi este denumită în istoria Ucrainei semnificativ – Ruina. Perioadă haotică, de lupte continue, război civil și intervențiile puterilor vecine. Ucraina era un stat tampon, care nu era mărginit de granițe naturale, nu avea tradiție statală și avea o populație care era înclinată spre libertatea căzăcească sau spre anarhie. Pământurile confiscate de la magnații polonezi, au trecut de mai multe ori de la un proprietar la altul, funcție de interesele învingătorilor în conflictele interne care răvășeau țara. De asemenea, în societatea căzăcească se manifesta un conflict dintre masa de cazaci săraci și grupul cazacilor bogăți, care aspirau la un statut nobiliar. În acest conflict, amenințarea poloneză s-a făcut tot timpul simțită, magnații dorindu-și să reintre în posesia moșiilor confiscate de răsculați. La trecerea sub suzeranitatea rusă apare un nou conflict, cel dintre autocrația statală și dorința de libertate a cazacilor. La frontiera de sud a hatmanatului căzăcesc, alt vecin, Hanatul Crimeii era interesat de comerțul cu sclavi răpiți din Ucraina și Rusia. Imperiul Otoman nu era foarte interesat de această frontieră de nord, dar ceva mai târziu reușește pentru o perioadă scurtă de timp să-și extindă controlul asupra Ucrainei. Potențialii aliați ai ucrainenilor, suedezii, erau prea departe, iar cazacii de pe Don și calmâcii au preferat să nu se implice într-un conflict de partea ucrainenilor.

Astfel, aceste evenimente au schimbat echilibrul de putere în regiune și au contribuit la consolidarea influenței otomane. De-a lungul timpului, aceste schimbări politice au avut consecințe imediate și pe termen lung asupra Moldovei și a relațiilor sale cu puterile vecine. Răscoala condusă de Bogdan Hmelnițki în 1648 a avut un impact semnificativ asupra regiunii și a avut repercusiuni și în alte părți ale Europei de Est, inclusiv în Țara Moldovei.

Concluzie

Pentru contextul internațional, răscoala lui Hmelnițki a marcat o schimbare majoră în relațiile de putere din Europa de Est. Rezistența cneazilor ucraineni împotriva stăpânirii poloneze a avut consecințe importante asupra Comunității Polono-Lituaniene și a creat o instabilitate regională considerabilă. Prin Tratatul de la Pereyaslav din 1654, Hmelnițki a căutat sprijin de la țarul Rusiei, semnând un acord care a marcat începutul influenței ruse în regiune și o schimbare semnificativă a echilibrului de putere. În urma înțelegerii, Țarul Rusiei a obținut un puternic interes în afacerile din regiunea est-europeană. Acest lucru a putut influența relațiile Moldovei cu Rusia, dar și cu Imperiul Otoman, care era și el implicat în regiune. Moldova se găsea între cele două puteri rivale, iar politica sa externă a trebuit să navigheze cu atenție în acest context. În plus, răscoala lui Hmelnițki și evenimentele care au urmat au creat o perioadă de instabilitate generală în Europa de Est, ceea ce a avut consecințe economice și sociale asupra Țării Moldovei.

Ca urmare, teritoriul Țării Moldovei a fost afectat de tensiuni și conflicte din cauza implicațiilor regionale ale revoltei. Deși Moldova nu a fost direct implicată în răscoală, conflictele din regiunea vecină au avut repercusiuni asupra stabilității și securității Moldovei. Implicarea otomanilor în evenimentele din regiune, inclusiv în răscoala cazacilor, a avut un impact asupra politicii externe și a relațiilor Moldovei, vasala Porții, cu alte puteri regionale. Ca urmare a instabilității și conflictelor din regiune, s-a înregistrat un flux de refugiați și migranți către teritoriul Moldovei. Acest lucru a afectat demografia și structura socială a țării. Revolta cazacilor și urmările sale au avut un impact asupra echilibrului de putere în regiune. Moldova a trebuit să-și adapteze politica externă și strategiile de securitate pentru a face față noilor realități politice și militare. Instabilitatea politică și conflictul din regiune au afectat și economia Moldovei. Comerțul și relațiile economice cu alte state au putut fi perturbate de evenimentele din timpul răscoalei. Răscoala lui Hmelnițki a avut un impact semnificativ asupra situației Țării Moldovei pe arena internațională, determinând-o să-și reevalueze relațiile cu vecinii săi și să navigheze cu grijă într-un mediu geopolitic instabil.

Referințe:

1. Iorga N. „*Studii și documente cu privire la istoria românilor*”. București, 1902, vol. IV, pag. CCXXI.
2. Iorga N. „*Studii și documente cu privire la istoria românilor*”. București, 1902, vol. IV, pag. CCXXI.
3. Шевалье Пьер, *История войны казаков против Польши*, Kiev, ed. Tomipic, 1993, pag. 43.
4. Constantinov V. *Români în corespondența lui Stanislaw Koniecpolski, marele hatman al Coroanei. Cu privire la răscoala cazacilor zaporojeni 1637-1638*, în *AlIstorie* al USM, 2021, p. 74-85.
5. *Numit conducător al ucrainenilor.*
6. *Документы об освободительной войне украинского народа 1648-1654г.г.*, Киев, Наукова думка, 1965, pag. 34.
7. *Cancelarul polonez Ossolinski către cardinalul Mazarini.* Ibidem, pag. 57.
8. Rezachevici C., Cândea V. *Istoria Românilor*, vol. V (1601-1711/1716), ARSȘIA, București, 2012. Editura enciclopedică, pag. 26.
9. Litavrin G. G. *Османская Империя и страны центральной, восточной и юго-восточной Европы в XVII в.*, partea I, AȘR, Moscova, 1998, pag. 234.
10. Constantinov V. *Țara Moldovei în relațiile internaționale (1611-1634)*, Iași, 2014, pag. 265.
11. Andreescu Șt. *Restitutio Daciae. Relațiile politice dintre Țara Românească, Moldova și Transilvania în răstimpul 1601-1659*, București, 1989, pag. 189-224.
12. Baidaus E. *Relațiile româno-ucrainene în istoria Ucrainei-Rusi. Considerente istorice*, În: *RI*, vol. XXI, 2010, nr. 3-4, pag. 333.
13. O să amintim aici cazul cu Cetatea Azov cucerită de ruși, iar în urma mijlocirii lui Vasile Lupu întoarsă înapoi otomanilor.
14. Constantinov V. *Țara Moldovei în cadrul relațiilor internaționale (1611-1634)*, Iași, 2014, pag. 264.
15. Constantinov V. *Țara Moldovei în relațiile internaționale (1611-1634)*, Chișinău, 2019, pag. 262.
16. Baidaus E. *Relațiile româno-ucrainene în istoria Ucrainei-Rusi. Considerente istorice*. În: *RI*, vol. XXI, 2010, nr. 3-4, pag. 331-356.
17. Petronel Zahariuc. *Țara Moldovei în vremea lui Gheorghe Ștefan voevod (1653-1658)*, p. 49.
18. *A fost căsătorit cu Maria, fiica cea mai mare a lui Vasile Lupu.*
19. Andreescu Ș. *Moștenirea politică a lui Mihai Viteazul*. În: *AIIA Xenopol*, pag. 427.
20. Hurmuzaki, Vol. IX, partea I, (1650-1747), IV, p. 3.
21. Andreescu Ș. „*Moștenirea politică a lui Mihai Viteazul*”, în *AIIA Xenopol*, pag. 427.
22. Kolodziejczyk Dariusz. *Dividend Sovereignty in Genghisid States as Exemplified by the Crimean Khanate: „Oriental Despotism” a rebours?* În: *Acta Slavica Iaponica*, tomus 32, pag. 1-21.
23. Litavrin G. G. „*Османская Империя и страны центральной восточной и юго-восточной Европы в XVII в.*”, partea I, AȘR, Moscova, 1998 pag. 234.
24. Kolodziejczyk Dariusz. *Dividend Sovereignty in Genghisid States as Exemplified by the Crimean Khanate: „Oriental Despotism” a rebours?* În: *Acta Slavica Iaponica*, tomus 32, pag. 1-21.
25. Zahariuc P. *Țara Moldovei în vremea lui Gheorghe Ștefan voevod (1653-1658)*, p. 55.
26. Șerban C. *Vasile Lupu, domn al Moldovei (1634-1653)*, Ed. Ac. Română, București, 1989, pag. 155.
27. Iorga N. *Studii și documente cu privire la istoria românilor; Legăturile Principatelor Române cu Ardealul (1601-1699)*, București, 1902, vol. IV, pag. CCXXXI.
28. Baidaus E. *Relațiile româno-ucrainene în istoria Ucrainei-Rusi. Considerente istorice*. În: *RI*, 2010, nr. 3-4, pag. 339.
29. Iorga N. *Studii și documente cu privire la istoria românilor; Legăturile Principatelor Române cu Ardealul (1601-1699)*, București, 1902, vol. IV, pag. CCXXXI.
30. Hurmuzaki E. Vol. IX, partea I, (1650-1747), pag. 5.
31. Nestor I. *Problema ucraineană*, pag. 143.
32. Iorga N. *Legăturile românilor*, pag. 32.
33. Baidaus E. *Relațiile româno-ucrainene în istoria Ucrainei-Rusi. Considerente istorice*. În: *RI*, vol. XXI, 2010, nr. 3-4, pag. 347.
34. Iorga N. *Studii și documente cu privire la istoria românilor; Legăturile Principatelor Române cu Ardealul (1601-1699)*, București, 1902, vol. IV, pag. CCXXXI.
35. Cernovodeanu P. *Știri privitoare la Gheorghe Ghica*. În: *AIIA Xenopol*, pag. 339.

36. Litavrin G. G. *Османская Империя и страны центральной, восточной и юго-восточной Европы в XVIIв.*, partea I, AȘR, Moscova, 1998, pag. 235.
37. Tashin Gemil, *Țăr. Române în contextul politic internațional 1621-1672*, București, 1979, pag. 138-139.
38. Hurmuzachi E. *Documente privitoare la istoria românilor*, București, 1885. Volumul VIII, pag. 538.
39. Iorga N. *Studii și documente cu privire la istoria românilor, Legăturile Principatelor Române cu Ardealul. (1601-1699)*, București, 1902, vol. IV, pag. CCXXXI.
40. Litavrin G. G. *Османская Империя и страны центральной, восточной и юго-восточной Европы в XVIIв.*, partea I, AȘR, Moscova, 1998, pag. 236.
41. Șerban C. *Vasile Lupu, domn al Moldovei (1634-1653)*, Ed. Ac. Române, pag. 159.
42. Hurmuzachi E. doc. I.R. supl. II, vol. III (1641-1703), București, 1900, p. 29 (doc.XXIII).
43. Litavrin G. G. *Османская Империя и страны центральной, восточной и юго-восточной Европы в XVIIв.*, partea I, AȘR, Moscova, 1998, pag. 236.
44. Rezachevici C., Câdea V. *Istoria Românilor*, vol. V (1601-1711/1716), ARSȘIA, București, 2012. Editura enciclopedică, pag. 26.
45. Iorga N. *Studii și documente cu privire la istoria românilor, Legăturile Principatelor Române cu Ardealul. (1601-1699)*, București, 1902, vol. IV, pag. CCXXX.
46. *Документы об освободительной войне украинского народа 1648-1654г.г.,....* Киев, Наукова думка, 1965, pag. 591.
47. Condurachi I. *Soli și agenți ai domnilor Moldovei la Poartă în secolul al XVII-lea*, București, Cultura, 1920, pag. 21.
48. Hurmuzachi E. doc. I.R. supl. II, vol. III (1641-1703), București, 1900, p. 28.
49. Hrușevski M. *Istoria Ucrainei-Rusi*, pag. 483.
50. Baidaus E. *Relațiile româno-ucrainene în istoria Ucrainei-Rusi. Considerente istorice*. În: *RI*, vol. XXI, 2010, nr. 3-4, pag. 349.
51. Șerban C. *Vasile Lupu domn al Moldovei (1634-1653)*, Ed. Ac. Române, pag. 155.
52. Rezachevici C., Câdea V. *Istoria Românilor*, vol. V (1601-1711/1716), ARSȘIA, București, 2012. Editura enciclopedică, pag. 27.
53. Hurmuzachi E. DIR. supl. II, vol. III (1641-1703), București, 1900, p. 161.
54. Hurmuzachi E. DIR, suliment 2-3, pag. 28.
55. Iorga N. *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, București, 1902, vol. IV, pag.
56. Litavrin G. G. *Османская Империя и страны центральной, восточной и юго-восточной Европы в XVIIв.*, partea I, AȘR, Moscova, 1998, pag. 237.
57. Nestor I. *Problema ucraineană*, pag. 137.
58. Eremia I. *Relațiile externe*, pag. 185, 203,228.
59. Iorga N. *Studii și documente cu privire la istoria românilor. Legăturile Principatelor Române cu Ardealul (1601-1699)*, București, 1902, vol. IV, pag. CCXLI.
60. Litavrin G. G. *Османская Империя и страны центральной, восточной и юго-восточной Европы в XVIIв.*, partea I, AȘR, Moscova, 1998, pag. 237.
61. Iorga N. *Studii și documente cu privire la istoria românilor. Legăturile Principatelor Române cu Ardealul (1601-1699)*, București, 1902, vol. IV, pag. CCXLI.
62. Nestor I., *Ucraina în oglinda cronicelor moldovenești*. În: *AAR MSI*, s 3, t XXIV, pag. 93.
63. Iorga N. *Bizanț după Bizanț*, pag. 174.
64. Nestor I. *Ucraina în oglinda cronicelor moldovenești*. În: *AAR MSI*, s 3, t XXIV, pag. 95.

Date despre autor:

Galina COSTEȚCHI, doctorand, Școala doctorală Științe Umanistice, Universitatea de Stat din Moldova.

ORCID: 0000-0001-5387-4228

E-mail: costetchig10@gmail.com

Prezentat la 01.03.2024